

СПЕЦИФІКА ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВИХ ПОКАРАНЬ ДО ОСНОВНИХ ПОКАРАНЬ

Московченко Д. О.

У статті розглянуто головні якості природи додаткових покарань та їхню суперечливість, проаналізовано основні характеристики суті та змісту окремих додаткових покарань, досліджено проблемні питання їхнього призначення з точки зору їхньої природи та концепції адитивності, на підставі чого виявлені суперечності, недоліки, прогалини в чинному КК України та доктрині.

Ключові слова: додаткові покарання, заходи безпеки, природа покарання, штраф, специфіка призначення покарань, застосування покарань, кара, додаткові обмеження, суддівський розсуд.

В статье рассмотрены основные качества природы дополнительных наказаний и их противоречивость, проанализированы основные характеристики сущности и содержания отдельных дополнительных наказаний, исследованы проблемные вопросы их назначения с точки зрения их природы и концепции аддитивности, на основании чего выявлены противоречия, недостатки, пробелы в действующем УК Украины и доктрине.

Ключевые слова: дополнительные наказания, меры безопасности, природа наказания, штраф, специфика назначения наказаний, применение наказаний, наказание, дополнительные ограничения, судебское усмотрение.

The article focuses on the basic qualities of nature of additional punishments and their contradictory, it is analyzed the main characteristics of essence and content of individual additional penalties; it is investigated the problematic issues of their appointment in attitude to their nature and additivity concept, whereby it is identified the contradictions, weaknesses, gaps in existing the Criminal Code of Ukraine and doctrine.

Keywords: additional penalties, security measures, nature of punishment, a fine, specific of penalties sentencing, penalty, additional restrictions, judicial discretion.

Доктрина кримінального права представляє концепцію додаткових покарань традиційно, як функціональний різновид, що не відрізняються за своїми внутрішньо притаманними рисами від основних покарань.

Відсутність у науці кримінального права гармонійного концепту додаткових покарань є підґрунтям для довільного визначення остаточного покарання, у якому кількість і характер додаткових покарань цілком залежить від суддівського розсуду.

У публікаціях науковців йдеться, переважно, про особливості призначення, які виходять із додаткової природи цих покарань, підкріплені ідеєю про досягнення рівноваги тяжкості злочину й суворості покарання за допомогою додаткових “кубиків” - додаткових покарань [3, 11-13; 4, 50-52; 5, 50-53]. Проблема також ускладнюється питаннями узгодженості системи, щоб спрямування карального ефекту відповідало природі конкретного злочину та особливостям особи злочинця. Проте проблема рівноваги між основними й додатковими

покараннями - питання, яке оминалося на фоні аксіоми про адитивну природу додаткових покарань, навіть не дивлячись на те, що основна теорія додаткових покарань полягає як раз у ідеї забезпечення домірності покарання, яке призначається особі. Якщо виходити з посилки про те, що через свою додатковість зазначені покарання мають зіставлятися з “силою” основних, а відтак суворість додаткових покарань має бути меншою від будь-якого основного покарання. У принципі, так і є, окрім конфіскації майна, яка суворіша, ніж чотири основних покарань. Винятком можна вважати також штраф, який може бути як основним, так і додатковим, з однаковим ступенем суворості. Зазначений підхід не викликає заперечень. Однак до сьогодні критерії призначення додаткових покарань до основних відсутні в законі, суперечливі в судовій практиці, а в доктрині несуть умоглядний характер і віддані цілком у руки суддівського розсуду. З огляду на це, необхідним є виявлення обґрунтованості існуючих критеріїв призначення додаткових покарань до основних і відповідна критика на цій підставі концепції додаткових покарань.

В. Зубкова підкреслює традиційну теорію додаткових покарань, зазначаючи, що додаткові покарання існують для підсилення основного, якщо це є необхідним і доцільним; вони існують для правильного поєднання різних за каральною й виховною спрямованістю заходів [6, 196-197]. Про те ж саме зазначає й Р. Устименко [7, 12]. Проте будь-яких правил домірності за рахунок підсилення від додаткових покарань теорією й практикою не вироблені. Отже, правозастосовцю доводиться виходити лише зі своєї уяви при застосуванні додаткових покарань, крім ситуацій, коли додаткове покарання є обов'язковим.

Є. Аветисова відзначає, що специфіка додаткових покарань відображається лише при регламентації змісту й умов застосування окремих видів покарань, що можуть призначатися в якості додаткових і при звільненні від відбування покарання [8]. Тим не менше авторка ґрунтує свої висновки на солідаризації з теорією додаткових покарань як допоміжних покарань, що створюють сукупну міру покарання й призначені для диференціації й індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання шляхом вибіркового впливу на окремі сторони правового статусу особи й особистість засудженого [8]. Остання позиція, на нашу думку, є єдиною, що може витримати критику, оскільки йдеться не стільки про створення сукупної міри покарання, домірної ступеню суспільної небезпечності діяння та особи, скільки про вибіркового вплив на окремі сторони правового статусу й особистість засудженого. Можливо, у цьому криється особливість призначення додаткових покарань до основних? У такому разі для суддів залишається невеликий вибір сторін правового статусу та особистості засудженого, оскільки додаткові покарання впливають щонайбільше на три сфери особистості - майнові інтереси, професійні й підприємницькі уподобання, соціальні оцінки досягнень, які особа хотіла би зберегти. Зважаючи, що така “система” додаткових покарань зачіпляє далеко не усі сфери особистості особи, казати всерйоз про означену природу додаткових покарань, а отже, про особливості

їхнього застосування на ґрунті цієї природи важко. Навіть якщо доповнити КК іншими додатковими покараннями, які б впливали на певну сферу особистості засудженого, для чистоти висновків, то все одно ми мусили б дійти висновку, що ця концепція залишалася би досить суперечливою, оскільки зазначені заходи впливу більше були б схожі на заходи безпеки, ніж на покарання, оскільки останнє завжди має виявляти його сутність - кару. Не всяке обмеження прав і свобод вказує, що ми маємо справу з покаранням, адже каральна природа покарання полягає у відповідній каральній концепції, а не лише у створенні умов безпеки, тобто що особа буде обмежена в можливості вчинити злочин, використовуючи свою посаду, службу, рід і вид заняття, звання тощо. Отже, кара має проявлятися й в об'єктивному, і в суб'єктивному аспектах. У тому, що певний захід обмежує права й свободи особи, і в тому, що він застосовується не лише задля позбавлення можливості протягом певного часу вчинювати відповідні злочини, але і як кара за попередні.

Якщо ж все таки залишитись на позиції концепції додаткових покарань як засобів впливу, карального зокрема, на окремі сторони особистості, то залишається актуальним питання, що саме має визначати кількість додаткових покарань та їхню домірність до основного покарання, які впливають на сторони особистості, і що не менш важливо, що має визначати ці сторони? Зазвичай, на другу частину питання давали очевидну відповідь, бо цими сторонами мають бути ті, що проявлені і злочинні й у жодному разі ніякі інші, адже це було би несправедливим. Проте цього правила дотримуються не всі, оскільки в судовій практиці радянського періоду засуджених позбавляли нагород, почесних звань за діяння, які не пов'язані з тим, за що вони отримали ці нагороди та звання. Що ж до першої частини запитання, то вона складніша, оскільки домірність додаткових покарань до основних виявляється "річчю в собі", хоча це не можна допускати, адже при застосуванні примусу та обмежень це питання має бути максимально зрозумілим і для суддів, і для осіб, яким призначається покарання. Як же цього досягти, адже єдине, що зрозуміло в цій справі, так це мінімальні та максимальні межі основного й додаткового покарань і жодних обмежень щодо кількості додаткових покарань, які можуть бути застосованими до засудженого, крім конфіскації майна, яка призначається лише за певну категорію злочинів і обмежень, що виходять із санкцій кримінально-правових норм.

Оскільки штраф як додаткове покарання передбачене лише у двох нормах КК, то й кількість справ, за якими він застосовується в цій якості у 2003-2007 рр. відповідно становила 42, 235, 158, 165 випадки. Таке зростання кількості застосувань штрафу у виді додаткового покарання на тлі мізерної кількості норм, що містять санкції з відповідними вказівками на штраф як додаткове покарання, а також того, що застосування штрафу можливе лише тоді, коли це покарання вказане в санкції кримінально-правової норми, виглядає сумнівно, особливо з огляду на те, що відсутнього зростання вироків за злочини, передбачені цими нормами за вказаний період не відбулося. Очевидно, можна вести мову про неправильне застосування штрафу як додаткового покарання. Проте ця неправильність закладена протиріччям, яке можна помітити між змістом ч. 3 ст. 53 і ч. 1 ст. 77 КК України. Остання вказує на можливість застосування штрафу як додаткового покарання в разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням.

Судді, застосовуючи норми, передбачені статтями 75, 77 КК України, призначають додаткове покарання у виді штрафу, не зважаючи на те, що ч. 3 ст. 53 КК України прямо забороняє це, бо відповідне тлумачення норм, передбачених статтями 53, 77 КК України змушує розуміти можливість застосування штрафу як додаткового покарання в разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням лише тоді, коли це покарання передбачено відповідною санкцією як додаткове покарання. Ще одним підтвердженням неправильності тлумачення суддями положень зазначених норм є те, що найбільше штрафів як додаткових покарань призначають у зв'язку зі звільненням особи від відбування покарання з випробуванням. Як зазначалося, 60,9 % застосувань додаткових покарань поєднано зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. Так, у кримінальній справі гр. П., яка розглядалася Шевченківським районним судом м. Запоріжжя, який був звинувачений у вчиненні крадіжки майна гр. З. на суму 956 грн., був звільнений судом від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком в один рік із застосуванням штрафу як додаткового покарання в розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (510 грн.).

Застосування покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу або кваліфікаційного класу, покарання, яке не зазначається в санкціях кримінально-правових норм, а використовується як покарання із Загальної частини КК, за ці роки відбувалося з певними коливаннями [9]. Найчастіше застосовуються такі додаткові покарання, як конфіскація майна та позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. У санкціях кримінально-правових норм передбачається можливість призначення одразу двох додаткових покарань, а норми Загальної частини КК дають можливість призначити й три додаткових покарання. П. Аветисян вказує на цю особливість, як на загальну особливість додаткових покарань, щоправда, на її думку, вона проявляється лише тоді, коли в санкції кримінально-правової норми передбачена можливість призначення одразу двох додаткових покарань, а норми Загальної частини дають можливість призначити ще й третє [3, 166].

У дослідженні питання специфіки призначення додаткових покарань до основних виділяють лише ті особливості призначення додаткових покарань, що закріплені у відповідних нормах Загальної частини КК, безвідносно до того, яке призначається основне покарання. До специфіки відносять також особливості призначення додаткових покарань особам, які вчинили злочини до досягнення ними повноліття. Особливість призначення додаткових покарань вбачають також у вирішенні питання про незастосування додаткових покарань при призначенні більш м'якого виду покарання, ніж передбачено законом [3, 169-173].

Очевидно, що в дослідженні питання про специфіку призначення додаткових покарань до основних йдеться лише про специфіку самих додаткових покарань, але без жодних вказівок на праксіологічні правила забезпечення домірності додаткових покарань на фоні основних і про закономірність, що має впливати на кількість покарань, що застосовуються. Коли В. Дуюнов вказував на проблему критеріїв призначення додаткових покарань, то він, насамперед, вів мову про правила, що визначають умови призначення таких покарань, і лише в останню чергу вчений згадував як складову частину проблеми

призначення додаткових покарань у випадках, коли вони не передбачені санкцією кримінально-правової норми, про визначення оптимального співвідношення додаткових покарань з основними [10, 128].

У літературі можна зустріти певні пропозиції щодо призначення додаткових покарань до основних і загалом вони ґрунтуються на онтологічних поглядах на місце та роль конкретного додаткового покарання. Їх можна поділити на дві групи: помірковані й радикальні. Помірковану пропозицію представив Д. Ліпінський, який вважає, що штраф як найменш тяжке покарання не має передбачатися за тяжкі чи особливо тяжкі злочини як основне покарання, оскільки призначення штрафу як основного покарання за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину буде нівелювати каральний вплив кримінальної відповідальності, а в суспільній правосвідомості буде породжуватися культ всесилля грошей. На думку Д. Ліпінського, штраф за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину може передбачатися тільки у якості додаткового покарання [11, 145]. Звідси виходить правило, що після відповідних змін і доповнень до кримінального законодавства, штраф як додаткове покарання доцільно було би застосовувати лише за тяжкі та особливо тяжкі й не призначати його за злочини невеликої тяжкості та середньої тяжкості, як, наприклад, нині передбачено в ч. 1 ст. 144 КК України. Б. Агноков пропонує призначати штраф за принципом пропорційності до основного покарання, тобто чим більший строк основного покарання, для строкових покарань, тим більший розмір штрафу як додаткового покарання має бути призначений [12, 19]. Очевидно, що такої ж думки дотримується І. Лемперт, яка стверджує, що штраф як додаткове покарання за тяжкий або особливо тяжкий злочин не може бути меншим, ніж п'ятсот тисяч карбованців або розміру зарплати чи іншого доходу засудженого менше, ніж за три роки [13, 5].

Є. Благов вважає за необхідне встановити обмеження щодо кола осіб, яким можуть призначатися додаткові покарання. Він зауважує, що є виправданим встановити такі обмеження щодо штрафу, позбавлення спеціального, військового або почесного звання, класного чину й державних нагород, оскільки результатом призначення останнього покарання є позбавлення особи певних пільг і привілеїв, які здатні суттєво вплинути на її матеріальне положення. За цією причиною, на думку Є. Благова, слід ввести додаткові обмеження для призначення позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю [14, 363].

До радикальних пропозицій можна віднести позицію В. Дуюнова, який визначає заходи безпеки як правообмеження, встановлені законом стосовно судимої особи за тяжкі й особливо тяжкі злочини, також при рецидиві злочинів, що відбула реально призначене покарання протягом усього строку судимості, що служать засобом забезпечення безпеки особистості та держави від подальших протиправних посягань з боку засудженого. При цьому О. Ульянов пропонує виключити із КК низку покарань, переважно додаткових, і визначити їх як заходи безпеки. До таких він відносить: позбавлення спеціального, військового або почесного звання, класного чину й державних нагород; заборона відвідувати масово-розважальні заходи в нічний час; позбавлення права займатися певною діяльністю та займати певні посади; обмеження пересування в межах регіону; заборона проживати в певних місцях [10, 23].

Очевидним стає висновок, що на сьогодні кримінальний закон не вказує на певні критерії домірності та специфіку саме призначення додаткових покарань до основних. Не рясніють такими критеріями й наукові дослідження, що торкаються проблеми призначення покарань. Такий стан речей можна, на нашу думку, пояснити, передусім, суперечливістю загально визнаної природи додаткових покарань, яка, по суті, при їхньому призначенні часто нівелюється, оскільки судді мають діяти наосліп, без законодавчо визначених критеріїв домірності основних і додаткових покарань. Те, що в публікаціях називається критеріями призначення додаткових покарань до основних, за своєю природою не є такими критеріями. Вони лише вказують на специфіку самих додаткових покарань у порівнянні з основними. Вбачається, що перспективним є напрямок дослідження, який переносить частину додаткових покарань до природи заходів безпеки. Уявляється, що для забезпечення суддів критеріями призначення додаткових покарань до основних із розумінням специфіки додаткових, необхідне переосмислення природи додаткових покарань і послідовне її впровадження в судову практику.

Література

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 04.02.2011 р. № 295217. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 20.05.2012 р. № 4652-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
3. Аветисян П.А. Назначение дополнительных наказаний по российскому уголовному праву [Текст] / П.А. Аветисян // Сборник аспирантских научных работ. - 2003. - Вып. 4. - С. 11-13.
4. Благаренко О.В. Назначение наказания за экономические преступления [Текст] / О.В. Благаренко // Эффективность уголовной юстиции в контексте верховенства права: Мат-лы междунар. науч. конф. (Минск, 17 октября 2003 г.) / Белорус. гос. ун-т. Ин-т переподготовки и повыш. квалиф. судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции. Юрид. фак-т; Ред. кол.: А.В. Барков (отв. ред.) и др. - Мн., 2003. - С. 50-52.
5. Горлач М.Ю. Дополнительные виды уголовных наказаний: возможности совершенствования, перспективы развития [Текст] / М.Ю. Горлач // Проблемы отправления правосудия по уголовным делам в современной России: теория и практика. Сборник научных статей. В 2-х ч.: Ч. 1. - Курск: Изд-во Курск. гос. техн. ун-та, 2007. - С. 50-53.
6. Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная роль: теория и практика [Текст] / В.И. Зубкова. - М.: Издательство НОРМА, 2002. - 304 с.
7. Устименко Р.Г. Теоретические и практические аспекты назначения дополнительных видов наказаний: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.08 [Текст] / Р.Г. Устименко / Северокавказский центр ВШ Мин. образования и науки РФ. - Ростов-на-Дону, 2004. - 25 с.
8. Аветисова Е.А. Правовое регулирование дополнительных наказаний / Сборник научных трудов юридического факультета СевКавГТУ, 2005. - [Електронний ресурс]: <http://www.ncstu.ru>.

9. Судова статистика. Структура видів покарання, призначених засудженим особам (за вироками, що набрали законної сили). - [Електронний ресурс]: <http://www.scourt.gov.ua>.

10. Дуюнов В.К. Дополнительные наказания: проблемы повышения эффективности [Текст] / В.К. Дуюнов // Сов. гос. и право. - 1985. - № 10. - С. 125-129.

11. Липинский Д.А. О псевдогуманизации карательного воздействия уголовной ответственности [Текст] / Д.А. Липинский // Право и политика. - 2005. - № 7. - С. 143-148.

12. Агноков Б.Х. Штраф как вид наказания по действующему уголовному законодательству: Автореф.

дисс. канд. юрид. наук: 12.00.08 [Текст] / Б.Х. Агноков / Ростов. юрид. ин-т МВД России. - Ростов-на-Дону, 2007. - 24 с.

13. Лемперт И.Н. Правовая характеристика штрафа как вида уголовного наказания: Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.08 [Текст] / И.Н. Лемперт / Сибир. юрид. ин-т МВД России. - Красноярск, 2004. - 23 с.

14. Благоев Е.В. Применение уголовного права (теория и практика) [Текст] / Е.В. Благоев. - СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. - 505 с.

Московченко Д.О.

магістр права

Надійшла до редакції: 21.12.2013

УДК 343.102

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пасько О. М.

Автором досліджене та проаналізоване законодавство України, яке регламентує діяльність працівників органів досудового розслідування. У результаті антології пропонується п'ять груп функцій слідчого, які у свою чергу поділяються на певні підвиди: гносеологічна (аналітична, оцінна, креативна), операціональна (виконавча, комунікативна, пошукова, розшукова, засвідчувальна, педагогічна), стратегічно-тактична (діагностична, прогностична, рефлексійна, технологічна), управлінська (організаційна, розподільна, контролююча, регулятивна, координаційна), профілактична (запобіжна, захисна). Кожній функції надано визначення.

Ключові слова: функції, гносеологічна, операціональна, стратегічно-тактична, управлінська, профілактична.

Автором исследовано и проанализировано законодательство Украины, регламентирующее деятельность работников органов досудебного расследования. В результате антологии предлагается пять групп функций следователя, в свою очередь они делятся на определенные подвиды: гносеологическая (аналитическая, оценочная, креативная), операциональная (исполнительная, коммуникативная, поисковая, розыскная, удостоверяющая, педагогическая), стратегико-тактическая (диагностическая, прогностическая, рефлексивная, технологическая), управленческая (организационная, распределяющая, контролирующая, регулятивная, координационная), профилактическая (предупредительная, защитная). Каждой функции дано определение.

Ключевые слова: функции, гносеологическая, операциональная, стратегико-тактическая, управленческая, профилактическая.

The author investigated and analyzed the legislation of Ukraine, which regulates the activity of the employees of the preliminary investigation. As a result, the anthology offers the researcher to identify five groups of functions investigator, which in turn are divided into specific subtypes: epistemological (analytical, evaluative, creative), operational (executive, communication, search, detective, certification, educational) tactical-strategy (diagnostic, prognostic, reflective, technology), management (organizational, distributing, controlling, regulatory, coordination), prophylactic (preventive,

protective). Each function given definition.

Keywords: function, epistemological, operational, and tactical-strategy, management, prevention.

Сучасний стан розвитку та становлення демократичної держави характеризується сукупністю змін в економічній, політичній, соціальній і економічній діяльності, що впливає на рівень і якість вимог, які висуваються до працівників міліції. Оскільки від ефективного показника професійних обов'язків правоохоронців залежить виконання завдань міліції загалом.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю вивчення професійної готовності слідчого органів досудового розслідування МВС крізь призму функціональних обов'язків, прав і повноважень, що дозволяє визначити наявність або відсутність певних напрямків у професійній діяльності, які відповідають найвищому рівню професіоналізму та компетентності висококваліфікованого й конкурентоспроможного працівника.

Працівники органів досудового розслідування відносяться до категорії службових осіб, які в повсякденній професійній діяльності зобов'язані виконувати функціональні обов'язки на високому професійному рівні із чітким дотриманням чинного законодавства України.

Особливості слідчої діяльності крізь призму функцій розглядалися у наукових джерелах (О.М. Бандурки, Н.А. Громова, А.Л. Гуляєва, О.Г. Ратинова, О.М. Цільмак та ін.), значна кількість праць були опубліковані в різні часові періоди. Проте у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (надалі - КПК України) виникає потреба уточнення та узагальнення функцій відповідно до нових законодавчих змін.

Питанням функцій слідчих або процесуальних дій присвячена низка наукових праць таких провідних вчених, як: О.М. Бандурка, В.В. Бедь, А.Д. Бойков, С.П. Бочарова, В.Л. Васильєв, Г.Р. Гольст, А.І. Гришин, Н.А. Громов, А.Л. Гуляєв, Л.Н. Гусев, К.Ф. Гуценко, А.Я. Дубинський, М.А. Ковальов, А.М. Ларин, Л.А. Мариупольський, В.І. Нажимова, О.Г. Ратинов, Р.Д. Рахунів, М.С. Строгович, О.М. Цільмак, С.І. Яковенко, П.С. Єлькін та ін.

Серед наукових робіт достатня увага присвячується функціям слідчого, проте більшість обмежуються тим переліком, який визначений на законодавчому рівні, або функції переплітають із професіограмою слідчого. Крім того, у новому КПК України значно розширились повноваження працівників органів досудового розслідування, які слід чітко визначити систематизувати та інтерпретувати.

© О.М. Пасько, 2014